

УДК 347.122 :229

I.M. КАПТАЛАН, Національний університет «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Ключові слова: політична партія, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність

Досліджуючи поняття політичних партій та особливості їх діяльності як суб'єктів цивільних відносин, з огляду на те, що окремі питання цієї проблематики вже були предметом досліджень інших науковців, коротко окреслимо шляхи та підгрунтя виникнення цієї організаційно-правової форми юридичної особи, бо передумови та причини її виникнення – це поступовий розвиток самої категорії «юридична особа». Політична партія як суб'єкт цивільного права наділяється цивільною правосуб'єктністю. Категорія правосуб'єктності є достатньо розвиненою в цивільному праві, тому ми увагу зосереджуємо саме на дослідженні правосуб'єктності політичних партій.

У більшості наукових досліджень, присвячених політичним партіям, у першу чергу, звертається увага на характеристику політичних партій як учасників виборчого процесу [1]. Ряд досліджень як в Україні [2], так і Російській Федерації [3], присвячені праву власності політичних партій, але в них відсутні дослідження політичних партій як суб'єктів цивільного права та етапів становлення цивільної правосуб'єктності політичних партій, враховуючи специфіку їх діяльності. Тому метою дослідження є визначення цивільної правосуб'єктності політичних партій як юридичних осіб. Відносно визначеної мети необхідно сформулювати наступні завдання:

- специфіка правосуб'єктності політичних партій;
- основні етапи формування правосуб'єктності політичних партій.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають в процесі створення та діяльності політичних партій як суб'єктів цивільного права. Предметом дослідження виступають правові норми вітчизняного законодавства та законодавства РФ.

Конституція України передбачає, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії... Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах [3]. Політичну партію в юриспруденції визначають як суб'єкта права, в політології – в якості практично діючого суб'єкту або фактору політики, а в соціології – з точки зору процесів соціалізації, в яких вплив соціальної дійсності на діяльність політичної партії і партії на соціальну дійсність, вважається визначальним.

Із норм цивільного законодавства України, яке стосується діяльності політичних партій, в першу чергу, нас цікавлять норми, що визначають статус політичної партії як юридичної особи. У відповідності до ст.80 ЦК України, «юридичною особою є організація, створена та зареєстрована в установленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю та дієздатністю», може бути позивачем та відповідачем у суді» [4].

Політична партія – це зареєстроване згідно з Законом України «Про політичні партії в Україні» [5] добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах. Після реєстрації політична партія набуває статусу юридичної особи.

Закон РФ дає наступне визначення поняттю «політична партія». Згідно ч.1 ст.3 Закону, «політична партія – це суспільне об'єднання, створене з метою участі громадян Російської Федерації в політичному житті суспільства за допомогою формування і вираження їхньої політичної волі, участі у громадських та політичних акціях, у виборах і референдумах, а

також з метою представлення інтересів громадян в органах державної влади та органах місцевого самоврядування».

Від інших видів суспільних об'єднань в Росії політичну партію відрізняють цілі її створення:

- участь громадян Російської Федерації в політичному житті суспільства за допомогою формування і вираження їхньої політичної волі;
- участь у громадських та політичних акціях, у виборах і референдумах;
- представлення інтересів громадян в органах державної влади та органах місцевого самоврядування [6].

Слід зазначити, що в науковій літературі не існує єдиного поняття правосуб'єктності, під якою розуміється об'єднувальна категорія. На думку деяких вчених, вона включає в себе чотири елемента: 1) правоздатність; 2) дієздатність; 3) деліктоздатність, тобто здатність відповісти за цивільні правопорушення (делікти); 4) осудність – умова кримінальної відповідальності.

Поняття правосуб'єктності пов'язано з категоріями «правоздатність» і «дієздатність». Традиційно прийнято вважати, що правосуб'єктність включає два основних структурних елемента:

по-перше, це можливість мати правами та нести обов'язки (правоздатність);

по-друге, це здатність до самостійного здійснення прав та обов'язків (дієздатність).

У зв'язку з цим правосуб'єктність називають праводієздатністю, тобто, зміст правосуб'єктності проявляється в єдності право- та дієздатності.

Зміст цивільної правосуб'єктності викликає потребу зупинитися на питанні про її співвідношенні з суміжними правовими поняттями, в першу чергу, з право- та дієздатністю. Цікаві погляди з цього приводу висловлювалися ще в дореволюційній цивілістиці. Є.М. Трубецький, зокрема, обмежився зауваженням про те, що «правоздатність... є більш широке поняття, тоді як дієздатність – більш вузьке поняття, що поширюється на менше коло людей» [7].

В.І. Синайський дійшов висновку про можливість включення в поняття правоздатності категорії дієздатності як наявного у особи права самостійно здійснювати юридичні дії, однак підкреслив небажаність подібного підходу, оскільки в питанні про обмеження право- та дієздатності, відмінність між ними доводиться проводити через закріплення в законі різних підстав для подібних обмежень [8].

Правосуб'єктність юридичних осіб (колективних суб'єктів правовідносин) – це правоздатність і дієздатність державних і недержавних організацій: державних органів, державних підприємств і установ, громадських об'єднань, комерційних (господарських) корпорацій, релігійних організацій та ін.

Слід відзначити, що в радянській та сучасній юридичній літературі поняття правосуб'єктності не отримало однозначного тлумачення. Беззаперечною є точка зору, що правосуб'єктність невід'ємно пов'язана з суб'єктом права як носієм прав та обов'язків, і без суб'єкту права не може здійснюватися правове регулювання суспільних відносин.

Як підкреслював М.С. Малєїн, «саме тому всі без винятку громадяни, незалежно від яких би то факторів соціального, фізичного або психічного характеру, визнаються правоздатними з моменту народження, і на всіх поширюється дія закону. В результаті такого підходу правоздатність розглядається не як потенційна і абстрактна можливість особи мати права в майбутньому, а як існуюче, реальне право громадян володіти ними в даний момент» [9, с.28].

В юридичній літературі більшість авторів визнають, що правосуб'єктність, це своєрідне суб'єктивне право. На думку А.М. Нечаєвої, «суть права, яке належить суб'єктові, полягає в надані його володільцю можливості діяти визначеним, бажаним для держави чином... Однак можливість стати володільцем права сама по собі нічого не значить. Для її здійснення в дійсності необхідно, щоб суб'єкт права був наділений здатністю мати право та міг ним розпоряджатися» [10, с.11].

У літературі пропонується й триланкова диференціація правосуб'єктності на дієздат-

ність і правоздатність, деліктоздатність, яка, на думку прихильників цієї позиції, «дозволяє в законодавчій практиці свідомо розмежувати і вказувати обсяги різних правових можливостей і боргу». Ця позиція не отримала загального визнання, причому основною проблемою в цьому випадку є відсутність однозначного рішення питання про співвідношення дієздатності і деліктоздатності, що багато вчених вирішують шляхом трактування деліктоздатності як один із проявів цивільно-правової активності особи. Вважаємо за доцільне підтримати точку зору, що в чинному законодавстві та в правозастосовній практиці відсутні вагомі підстави для виокремлення категорії «деліктоздатність» із складу дієздатності. Немає підстав виділяти як самостійний елемент і так звану трансдієздатність, тобто здатність особи набувати й здійснювати права і виконувати обов'язки для (і) за третіх осіб, оскільки правомочність «включається в поняття «дієздатність», і трактування його в якості складової частини цивільного правосуб'єктності спотворює уявлення про її внутрішню структуру.

Наявності однієї лише правоздатності для виникнення конкретних цивільних правовідносин явно недостатньо, оскільки суб'єкт повинен мати не тільки відповідні права, але й здатність їх реалізації, тому слід погодитися з висновком про те, що передумовою виникнення цивільних правовідносин є все-таки саме правосуб'єктність особи.

У цивілістиці неодноразово піднімалося питання про співвідношення категорії «правосуб'єктність» з ще одним правовим поняттям – правовим статусом та правовим становищем. Щодо розмежування названих понять цікаве положення сформулював В.О. Рибков: «з право-виховною метою можна розглядати поняття «правовий статус» і «правове положення» особи як рівнозначні, хоча напевно чи правовий статус як наукове поняття має самостійне значення» [11, с.56].

Вважаємо, що слід виходити з розуміння правового статусу як системи гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і

обов'язків особистості. У свою чергу, ключовим моментом, що дозволяє правильно розмежувати категорії «правосуб'єктність» і «правовий статус», слід визнати систему законодавчих гарантій як сукупність об'єктивних умов, що дозволяють належним чином реалізувати повноваження, які належать особі.

Відповідно до ст.91 ЦК України, юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати тільки людині. Таким чином, на зміну спеціальної правоздатності юридичної особи, яка була запропонована радянським законодавством, прийшов принцип універсальної правоздатності, що є відображенням сучасних тенденцій розвитку концепції цивільного права України, як права приватного. Правоздатність юридичних осіб визначається як загальна (універсальна) та спеціальна (обмежена).

Загальна (універсальна) правоздатність надає юридичним особам можливість здійснювати будь-які-види діяльності, які не заборонені законом, якщо в установчих документах таких організацій не міститься вичерпний (закінчений) перелік видів діяльності, якими відповідна організація має право займатися.

Спеціальною (обмеженою) правоздатністю наділені лише ті організації, для яких така правоздатність прямо передбачена законом або засновницькими документами організації. Відповідно, спеціальною правоздатністю наділяються окремі види підприємницьких (комерційних) та непідприємницьких (некомерційних) організацій.

Відповідно, дій локальних та загальних заборон правоздатність юридичної особи може бути лише спеціальною, тоді як в сферах дій загальних дозволів правоздатність може бути лише загальною (універсальною) [12, с.108].

Правосуб'єктність політичних партій є суспільно-юридичною якістю, яку норми права надають політичним партіям у відповідності до вимог та потреб суспільного розвитку. Правосуб'єктність політичної партії слід визначити як особливе суб'єктивне право, яке входить до складу загальних правовідносин,

тобто, це і є можливість, яка належить політичній партії та відображається в її діяльності.

Так як політична партія наділена правом юридичної особи та суб'єктом приватного права, істотною ознакою правоздатності його є відокремлене майно. Але по відношенню до політичної партії дана умова вважається необхідною, так як вона надає підстави бути позивачем та відповідачем у суді, але не достатнім, так як правомочність партії здійснювати підприємницьку діяльність у відповідність з законодавством РФ та статутом політичної партії (ст.26 Закону про політичні партії РФ) включено в якості одного з пунктів законодавчого переліку. Крім того, в п.3 законодавець вказує, що політична партія має право створювати об'єднання та союзи з іншими політичними партіями та іншими суспільними об'єднаннями без створення юридичної особи.

Політичні партії для здійснення своїх статутних завдань мають право на власне рухоме і нерухоме майно, кошти, обладнання, транспорт, інші засоби, набуття яких не забороняється законами України. Політичні партії можуть орендувати необхідне рухоме та нерухоме майно. Ст.12 Закону України п.5 передбачає, що політичні партії мають право ідейно, організаційно та матеріально підтримувати молодіжні, жіночі та інші об'єднання громадян, подавати допомогу у їх створенні.

Таким чином, специфіка правосуб'єктності політичних партій в силу її складності може бути представлена в різноманітних контекстах, але визначне значення при цьому має її обумовленість концептуальними засадами приватного та публічного права. Крім того, вважаємо за доцільне визначити специфіку правосуб'єктності політичної партії, передбачивши для неї спеціальну правосуб'єктність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барамидзе С. М. Конституционно-правовой статус политических партий: законодательное регулирование и его развитие : автореф. дис. на соискание ученой степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституцион-

ное право; муниципальное право» / С. М. Барамидзе. – Казань, 2012. – 26 с.

2. Мандрика Любомир Михайлович. Право власності політичних партій в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005.

3. Савченко О. Г. Право собственности политических партий : автореф. дис. на соискание ученой степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Савченко Ольга Геннадьевна ; Сев.-Осет. гос. ун-т им. К. Л. Хетагурова. – Владикавказ, 2011. – 23 с.

4. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

5. Цивільний кодекс України // ВВР України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.

6. Закон України «Про політичні партії України» : від 05.04.2001 р., № 2365-III // ВВР України. – 2001. – № 23. – Ст. 118.

7. Федеральный закон «О политических партиях» : от 11.07.2001 г. (в ред. от 05.04.2011 г., № 44-ФЗ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.garant.ru/hotlaw/federal/390549>.

8. Трубецкой Е. Н. Лекции по энциклопедии права / Трубецкой Е. Н. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://civil.consultant.ru/reprint/books>.

9. Синайский В. И. Русское гражданское право. Общая часть. Вещное право. Обязательственное, семейное и наследственное право : учебник / Синайский В. И. – Киев, 1912. – 427 с.

10. Малейн Н. С. Гражданский закон и права личности в СССР / Малейн Н. С. – М. : Юрид. лит., 1981. – 216 с.

11. Нечаева А. М. Правоспособность и дееспособность физических лиц как субъектов гражданских прав / Нечаева А. М. // Субъекты гражданского права / под ред. Абовой Т. Е. – М.: Издательство Институт государства и права Российской академии наук центр цивилистических исследований, 2000. – 126 с.

12. Роль гражданского права в формировании правосознания граждан : (Уголов.-исполн. аспекты) : монография / В. А. Рыбаков. – Уфа : Уфим. высш. шк. МВД РФ, 1991. – 211 с.

13. Кудашкин В. Юридическая природа правоспособности субъектов гражданского права в сферах общин дозволений и запретов / Кудашкин В. // Хозяйство и право. – 1999. – № 9. – С. 108–112.

Капталан І. М. Окремі питання визначення цивільної правосуб'єктності політичних партій / І. М. Капталан // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 246–250 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12kimppp.pdf>

Досліджені питання цивільної правосуб'єктності політичних партій як суб'єктів цивільного права. Зроблено акцент, що незважаючи на те, що в цивільному законодавстві України за політичними партіями закріплена загальна (універсальна) правосуб'єктність на відміну від законодавства РФ та радянського законодавства, політичні партії практично наділені спеціальною правосуб'єктністю.

***

Капталан І.М. Отдельные вопросы определения гражданской правосубъектности политических партий

Исследованы вопросы гражданской правосубъектности политических партий как субъектов гражданского права. Сделан акцент, что, несмотря на то, что в гражданском законодательстве Украины за политическими партиями закреплена общая (универсальная) правосубъектность в отличие от законодательства РФ и советского законодательства, политические партии практически наделены специальной правосубъектностью.

***

Kaptalan I.M. Individual Questions of Determination of the Civil Legal Personality of Political Parties

Problems of the civil legal personality of political parties as subjects of civil law are researched. The emphasis is placed that in spite of the fact that in the civil legislation of Ukraine behind political parties the blanket (multiple-purpose) legal personality unlike the legislation of the Russian Federation and the Soviet legislation is consolidated, political parties are almost vested by the special legal personality.